

РОЛЬ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ФОРМУВАННЯ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ЕКОЛОГІВ

У статті наведено аналіз впливу міжкультурної комунікації на формування духовних цінностей майбутніх екологів, піднімається питання підготовки фахівців природничих дисциплін до міжкультурної комунікації, досліджується процес становлення міжкультурної комунікації як окремої дисципліни та визначається роль педагога у формуванні міжкультурної комунікативної компетенції.

В Україні все більше усвідомлюється необхідність істотних змін системи освіти, її модернізація. Наша система освіти справедливо вважалась однією з кращих у світі, але зі змінами в країні відповідно відбуваються і зміни в системі освіти. Сьогодні наша держава здійснює широкоформатну освітню реформу, що відповідає вимогам Болонського процесу – відбувається радикальна модернізація освіти та формування її нової філософії. Загальносвітовий процес глобалізації є сьогодні об'єктивною реальністю, а тому саме мова культури стає мовою спілкування країн та народів.

Культура міжнародного співробітництва, культура суспільства і, нарешті, культура особистості відіграють вирішальну роль у ХХІ столітті, адже саме це століття піднімає проблеми, вирішення яких залежить значною мірою від вміння держав налагоджувати стосунки, співпрацювати, тобто досягати взаємопорозуміння. До таких глобальних проблем слід віднести наступні: глобальне потепління клімату, виснаження озонового шару, винищення лісового покриву Землі, забруднення Світового океану, зменшення видової різноманітності флори і фауни. Сьогодні вони стоять так гостро, що їх вирішення вимагає значних зусиль з боку всієї світової спільноти і, в першу чергу, з боку професійних екологів. Саме екологи виступають учасниками міжнародних проєктів, провідниками не тільки державної екологічної політики, але й культури та духовних цінностей нації.

Тому метою цієї статті є розкриття впливу міжкультурної комунікації на формування духовних цінностей студентів-екологів, аналіз становлення міжкультурної комунікації як окремої дисципліни, націленої на формування соціокультурної компетенції, яка, у свою чергу, є основою успішної міжнародної взаємодії.

Духовні цінності є основою, головною складовою внутрішнього світу особистості, її духовності, що характеризується добрим відношенням людини до оточуючих її людей, турботою, увагою, готовністю прийти на допомогу, поділити радість й горе. Об'єктивна користь духовної діяльності людини діалектично пов'язується з її суб'єктивною безкорисливістю, де нагородою є задоволення, під час пізнання навколишнього світу. А головним шляхом передачі духовних цінностей є культура як свого народу, так і народів інших країн.

Проблема формування духовних цінностей розглядається в працях багатьох вчених, вона стає головною сферою досліджень Ю.М. Білодіда, Ж. Маценко, Л.М. Собчик, О.В. Сухомлинської, В.І. Шинкарука. Ця проблема є однією з порвідних проблем сучасної педагогіки, тому висвітлена у працях І.А. Зязюна, Г.М. Сагача, В.М. Сагоновського, С. Соловейчика та інших.

Роль цінностей дуже важлива як у житті кожної окремої людини, так і в житті цілого суспільства. Завдяки їм особистість відбирає інформацію в процесі комунікації, встановлює соціальні відносини, взаємодії і т.д. Формування емоцій та переживань також значною мірою пов'язані з цінностями, тому вони мають велике значення в кожній культурі. У процесі засвоєння цінностей навколишнього світу людина завжди опирається на вже існуючі культурні традиції, норми, звичаї і поступово формує систему загальноприйнятних цінностей. Ось чому в кожній культурі склалась своя система цінностей, яка відображає її положення у світі [1].

Дослідники розглядають та аналізують також шляхи і засоби формування духовних цінностей сучасної молоді людини, відводячи значну роль предметам гуманітарного циклу (українська та іноземна мова, література, культурологія, історія і т.д.). Серед таких засобів ми можемо виділити і міжкультурну комунікацію. На сучасному етапі вирішальне значення набуває той факт, що студенти повинні мати гуманітарну підготовку для міжкультурної комунікації, що припускає необхідність формування в них соціокультурної компетенції.

Це справедливо і для підготовки екологів, оскільки останні виступають своєрідною призмою, через яку відкривається духовність самої нації. Загальновідомо, що основним змістом професійної діяльності майбутніх екологів є розв'язання різних, у першу чергу, глобальних екологічних проблем. Здійснювати цей процес досить ефективно можливо тільки в рамках міжнародної професійної

взаємодії, основою якої є міжкультурна комунікація. Таким чином, значно підвищується важливість міжкультурної комунікації для формування професійної компетентності фахівців-екологів.

Питання підготовки майбутніх фахівців різного профілю до міжкультурної комунікації розглядалися багатьма науковцями. Проблеми мовленнєвої діяльності й спілкування привертати увагу таких вчених: Л.С. Виготського, В. Гумбольдта, М.І. Жинкіна, І.О. Зимньої, О.О. Леонтьєва, Л.М. Паламара, В.Л. Скалкина; навчання іноземних мов зі спеціальною метою: І.М. Бермана, В.А. Бухбіндера, Б. Коффі, Р. Джонсона, Г. Стоуна, І. Тюдора, Е. Уотерса, Д. Уільямса, Т. Хатчінсона, Д. Хеннінга, Х. Холика, В. Штраусса, Ф. Епперта; екологічної освіти: С.В. Алексєєвої, С.Н. Глазачева, І.Д. Зверева, Н.Н. Мамедова, Л.В. Тараса; проблеми професійного спілкування: С.В. Грінько, А.А. Леонтьєва та ін.; структури і змісту комунікативної компетентності: А.А. Александренко, А.В. Сичева, і ін. Але, не зважаючи на це, проблема підготовки майбутніх екологів до міжкультурної комунікації лишається не повністю вирішеною.

У процесі міжкультурних контактів проявляється різниця між тим, як сприймають одні й ті ж цінності представники різних культур, а оскільки духовні цінності ми можемо класифікувати як "найособистісніші", то нехтування або зневага саме таких цінностей співрозмовника часто призводить до конфліктних ситуацій. Тому тут основною ціллю міжкультурної комунікації розглядатимемо толерантне ставлення до поглядів та переконань партнера по спілкуванню. І, відповідно, при контакті з представниками інших культур змінюватиметься та удосконалюватиметься наша система цінностей, таким чином феномен комунікації, більш того – міжкультурної комунікації, вимагає детальнішого розгляду та дослідження.

Комунікація виступає важливою частиною людського життя, а тому і частиною культури. Відомий американський спеціаліст по міжкультурній комунікації Е. Холл стверджує, що культура – це комунікація, а комунікація – це культура. Спираючись на таке твердження, багато західних вчених символічно зображують культуру у вигляді айсбергу, в основі якого лежать культурні цінності і норми, а його вершиною є індивідуальна поведінка людини, котра обумовлюється ними і проявляється насамперед в спілкуванні з іншими людьми [1].

Розвиваючи свої ідеї про взаємозв'язок культури і комунікації, вчений дійшов висновку про необхідність навчання культурі. Він стверджував, що "...люди повинні навчатись переходити за межі культури і адаптувати її до епохи та до свого власного біологічного організму", тобто людині необхідний досвід інших культур так само, як кожна культура "для того, щоб вижити, потребує взаємодії з іншими культурами" [1]. Е. Холл першим запропонував зробити проблему міжкультурної комунікації не тільки предметом наукових досліджень, але й окремою навчальною дисципліною.

У педагогіці проблема комунікації тісно пов'язана з процесом гуманізації освіти. Ідея гуманізації освіти у наші дні набуває особливої актуальності, оскільки в сучасних умовах на перший план висуваються загальнолюдські цінності, цінності світової культури. Суть її зводиться до підвищення ролі студента в навчально-виховному процесі. Як зазначає І.А. Зяюн: "Гуманізація педагогічної взаємодії полягає в децентралізації позиції вчителя щодо всіх інтересів, які не збігаються з інтересами розвитку дитини, а в діалозі – зосередженості на співрозмовнику" [2: 117]. Тобто гуманізація освіти припускає створення умов для прояву і розвитку людських здібностей, творчого потенціалу, самодіяльності, самостійності, громадських якостей і т.д.

У контексті гуманізації освіти слід зазначити, що, за словами П.П. Блонського, педагогіка сучасної школи – це педагогіка спілкування [3]. Спілкування є способом зближення людей, їх взаємного пізнання, виявлення допомоги, турботи, розуміння, тому навчальна комунікація як дидактична модель соціальної комунікації є віддзеркаленням найрізноманітніших соціальних ролей і відносин між людьми. Гуманний аспект повинен бути ознакою кожного педагогічного спілкування, складовою частиною навчальної мовленнєвої комунікації.

Серед різновидів комунікації нас цікавить міжкультурна комунікація. Сам термін "міжкультурна комунікація" (МК) у вузькому значенні з'явився в літературі в 1970-х роках. У відомій праці Л. Самовара і Р. Портера "Комунікація між культурами" ("Communication between Cultures") у 1972 році приводиться визначення міжкультурної комунікації. До цього часу сформувався і науковий напрям, серцевиною якого стало вивчення комунікативних невдач і їхніх наслідків у ситуаціях міжкультурного спілкування [4].

Поняття "міжкультурна комунікація", "культура міжнаціонального спілкування", "міжетнічна культурна комунікація" в суспільствознавчій літературі почали вживатись з початку 80-х років ХХ століття. Проблеми міжнаціональної комунікації, типологія такої комунікації, взаємозалежність культури і комунікації, взаємодія різних культур досліджувались у роботах багатьох учених: Н.Н. Гасанова, Л.М. Дробижевої, Б.С. Єрасова, В. Конєцкої, О.А. Леонтовича та ін.

Хоч поняття міжкультурної комунікації і не зводиться до простої суми двох складових частин цього словосполучення, проте багато вчених намагаються дати йому визначення виходячи з розуміння саме цих двох термінів.

"Вікіпедія" (вільна енциклопедія [5]) дає наступну дефініцію цього поняття: "Міжкультурна комунікація – спілкування між представниками різних людських культур (особисті контакти між людьми, рідше – опосередковані форми комунікації (такі як письмо) і масова комунікація)".

Для пояснення міжкультурної комунікації можуть використовуватись два розуміння терміну "культура": класичне та динамічне. Перше зображає культуру як систему усвідомлених і несвідомих правил, норм, цінностей, структур і т.д. Друге – як спосіб життя і систему поведінки, норм, цінностей і т. д. [5].

Російська вчена Ю.П. Тен підкреслює, що феномен міжкультурної комунікації виникає в процесі усвідомлення суб'єктами інтеракції культурних відмінностей один одного. "Відмінності не існують самі по собі: тільки контакт з іншими, порівняння свого з чужим," – пише дослідниця, – "надають тим чи іншим елементам культури статус диференціальної ознаки" [6].

За Ю.П. Тен міжкультурна комунікація – важлива ланка міжкультурної взаємодії, в ході якої відбувається інформаційний процес передачі і обміну повідомленнями між культурними суб'єктами за допомогою спеціальних знакових засобів. Автор стверджує, що МК також можна розглядати як процес обміну символами між культурами [6].

С.Г. Тер-Мінасова розглядає міжкультурну комунікацію як "спілкування, яке відбувається в умовах значних культурно обумовлених відмінностей в комунікативній компетенції його учасників" [7]. Під комунікативною компетенцією вона розуміє знання символічних систем і правил їх функціонування, а також принципів комунікативної взаємодії.

Як специфічну характерну рису міжкультурної комунікації С.Г. Тер-Мінасова виділяє використання її учасниками спеціальних мовних варіантів та дискурсивних стратегій, котрі відрізняються від тих, що використовують представники однієї культури [7].

Але на нашу думку, найбільш точне визначення належить Т. Купріній, яке охоплює всі сторони такої комунікації. Таким чином, міжкультурна комунікація розглядається вченою як багатогранний процес взаємодії, котрий відбувається в складному міжкультурному просторі та обумовлений відмінністю вербальної та невербальної поведінки, а також стереотипами виховання, що залежать від традицій, звичаїв, вірувань (переконань) взаємодіючих культур [8].

Особливості змісту міжкультурної комунікації визначаються тим, що у спілкуванні беруть участь представники різних культур. При цьому кожен учасник комунікації є: "1) індивідуумом, носієм тільки йому притаманних рис, ознак, знань, уявлень, емоцій тощо (індивідуально-особистісний рівень); 2) членом якоїсь соціальної групи – соціальний (професійний) рівень; 3) представником певної національно-культурної спільноти – національний рівень; 4) представником людства (цивілізаційний рівень)" [8].

Російська дослідниця Т.Г. Грушевицька наголошує, що "з великими труднощами ми розуміємо значення слів, учинків, дій, котрі не є характерними для нас самих. Наш етноцентризм не тільки заважає міжкультурній комунікації, але його й важко розпізнати, оскільки це несвідомий процес" [1]. Тому вона робить висновок, що ефективна міжкультурна комунікація не може виникнути самостійно, їй необхідно ціленаправлено навчати.

Тобто важливим та невід'ємним поняттям при дослідженні проблеми міжкультурної комунікації є формування міжкультурної комунікації. Тому ключем до успішної міжкультурної комунікації є міжкультурне навчання, яке ґрунтується на практичному використанні фактів міжкультурного спілкування людей, котрі виникають безпосередньо при контактах з носіями інших культур [1].

Так, П. Бердичівський відмічає, що "міжкультурне навчання – це освітньо-розвиваючий процес, в результаті якого дві культури (рідна та іноземна) відіграють важливу роль, і виникають культурні віддалення та зближення, тобто з'являється щось нове – "третя культура" (Nunfeld) або "міжкультура" (Volten), котра характеризується новим поглядом на своє власне існування, на власну особистість і на розташування між рідною та іноземною культурами". При цьому автор підкреслює, що саме третя культура примушує поглянути на свою культуру очима іноземця і пізнати свою культуру з інших позицій [9].

Західні вчені (Г. Кольє, В. Гудикунст, Р. Хаммер, М. Пейдж, Дж. Мартін та ін.) запропонували моделі організації міжкультурного навчання, серед яких найбільш відомою є модель Н. Беннета. Він першим розробив модель, котра ідентифікує основні компоненти міжкультурної комунікативної компетенції – модель міжкультурної сенситивності. Оскільки дослідник розглядає МКК з точки зору розвитку, в його моделі можна виділити наступні стадії: заперечення, захист, зменшення важливості, прийняття, адаптація та інтеграція. Модель міжкультурної сенситивності Н. Беннета унікальна, тому що вона ідентифікує не тільки стадії розвитку, але й специфічні навички, когнітивні здібності та емоційні процеси, котрі пов'язані з кожною із стадій. Цим самим модель певною мірою вказує напрям росту і розвитку міжкультурної компетенції або міжкультурної сенситивності [10].

Отже для формування у студентів готовності до міжкультурної комунікації потрібне ціленаправлене міжкультурне навчання, в основі якого лежить безпосереднє залучення студентів до

комунікативної діяльності. Викладач повинен пам'ятати, що репродуктивні методи навчання не сприяють розвитку у студентів комунікативних умінь, оскільки йде механічне відтворення дії за зразком [11: 31].

Учені педагоги та психологи вважають, що основним джерелом формування комунікативних умінь виступають спілкування та діяльність. Тому, зважаючи на специфіку гуманітарних предметів, котрі викладаються для студентів природничих спеціальностей, викладачі повинні залучати майбутніх спеціалістів до участі у комунікативно зорієнтованій діяльності. Доцільним можна вважати залучення студентів до аналітичних, конструктивних та ігрових ситуацій, по можливості з участю представників різних культур.

Тобто, зважаючи на сучасну екологічну ситуацію, майбутні фахівці природничих дисциплін відіграватимуть головну роль в міжнародній взаємодії, виступаючи при цьому носіями певних духовних цінностей цілого народу. Тому значна відповідальність лягає на плечі педагогів, оскільки саме їм потрібно сформувати високий рівень міжкультурних комунікативних умінь, за якими можна оцінити і відповідний рівень сформованості духовності майбутніх спеціалістів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Грушевицкая Т.Г., Попков В.Д., Садохин А.П. Основы межкультурной коммуникации: Учебник для вузов (Под ред. А.П. Садохина). – М.: ЮНИТА-ДАНА, 2002. – 352 с.
2. Педагогічна майстерність: Підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.; За ред. І.А. Зязюна. – 2-ге вид. доповн. і перероб. – К.: Вища школа, 2004. – 422 с.
3. Мова спілкування і гуманізація як чинники соціально-етичного розвитку учнів. Федчик В.А. http://www.rusnauka.com/22_N10BG_2007/Pedagogica/25158
4. Міжкультурна комунікація і мова. Ніколаєнко І.В. http://www.rusnauka.com/13DNI_2007/Philolodia/21224
5. Вікіпедія. <http://ru.wikipedia.org/wiki>
6. Символические основы межкультурной коммуникации. Тен О.П. / Гуманитарные и социологические науки, 2007. – № 6.
7. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. – М., 2000. – 311 с.
8. Гуманістична спрямованість педагогічного процесу формування міжкультурної комунікації. Колбіна Т.В. http://www.rusnauka.com/22_N10BG_2007/Pedagogica/451580
9. Межкультурное обучение как дидактическая система. Чечет Т. Zmogus ir zodis, 2007. – № 3. – С. 71-75.
10. Мацумото. Психология и культура. <http://www.shulenina.narod.ru/Polit/Macumoto/Psycult/14>
11. Березюк О.С. Моделювання педагогічних ситуацій як засіб підготовки майбутнього вчителя до спілкування з учнями: Монографія. – Житомир: ЖДПУ, 2003. – 174 с.

Матеріал надійшов до редакції 15.10. 2008 р.

Захарчук Н.В. Роль міжкультурної комунікації в формуванні духовних цінностей будущих екологів.

В статті приведено аналіз впливу міжкультурної комунікації на формування духовних цінностей будущих екологів, піднімається питання підготовки спеціалістів естественних наук к міжкультурної комунікації, досліджується процес становлення міжкультурної комунікації як окремої дисципліни і визначається роль педагога в формуванні міжкультурної комунікативної компетенції.

Zaharchuk N.V. The Role of Cross-Cultural Communication in the Formation of Spiritual Values of Future Environmentalists.

The article gives the analysis of cross-cultural communication and its influence on the formation of spiritual values of future environmentalists. It studies the problem of preparing natural science students for cross-cultural communication, the process of development of cross-cultural communication into separate discipline and the teacher's role in formation of cross-cultural communicative competence.